

PAPER DETAILS

TITLE: İSLAM MUHAKEME HUKUKUNDA İZ BİLİMİ (KRİMİNALİSTİK) VE ADLİ TIP
ÇALIŞMALARINI ANİMSATAN BAZI UYGULAMALAR

AUTHORS: Mfatih TURAN

PAGES: 145-169

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/31097>

İSLAM MUHAKEME HUKUKUNDA İZ BİLİMİ (KRİMİNALİSTİK) VE ADLİ TIP ÇALIŞMALARINI ANIMSATAN BAZI UYGULAMALAR

M. Fatih TURAN*

ÖZET

Günümüzde iz bilimi ve adli tıp vasıtasıyla elde edilen veriler, maddi hakikati ortaya çıkarmada ve nizalara son vermede muhakeme hukukunun vazgeçilmez unsurları olmuştur.

Hakkı ispat eden, olayla ilgisi olup, olayı yansıtan, akla uygun her türlü araç ve vasıtanın delil olarak değerlendirildiği İslâm Hukuku, kriminalistik ilminin daha ortaya çıkmadığı, tıp ilminin bugünkü seviyede gelişmediği bir dönemde ortaya çıkmıştır. Ancak İslâm Muhakeme Hukukunda günümüz kriminal ve adli tıp çalışmalarını anımsatan bazı uygulamalar ile davaların çözülmesine çalışıldığı görülmektedir. Kaynaklardaki bilgilerden, gerek Hz. Peygamber (s.a.v)'in, gerekse Hulefâ-i Râşidîn'in ve bazı kadıların muhakeme esnasında günümüz kriminalistik ve adli tıp çalışmalarına benzer bir takım metotları denediği anlaşılmaktadır. Fıkıhta da muhakeme esnasında bu tarz metotlarla hüküm vermenin mümkün olup olmadığı tartışılmış, karşı görüşte olan İslam âlimleri, bu tür metotların şüphe ve hatadan arı olmadığı şeklinde endişelerini dile getirmişlerdir.

İslam Hukuku kaynaklarındaki günümüz iz bilimi ve adli tıp uygulamalarını anımsatan örneklerin basit olduğu görünse de, o günün imkânlarıyla olayın çözülmemeye çalışılması, iz bilimi ve adli tıpa gösterilecek önemi yansıtabilecek niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Hukuk, Delil, Nesep, İz Bilimi, Adli Tıp

ABSTRACT

Some Applications Reminding Criminology and Forensic Studies in Islamic Discretion Law

Today data obtained from criminology and forensic medicine have become indispensable elements of discretion law in discovering the material reality and putting an end to disputes.

Islamic Law which proves right. evaluates every kind of means and tools pertinent to mind, related to the incident and reflecting incident as proof has appeared in a period in which criminology has not been discovered and medicine has

* Arş. Gör. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, e-posta: turanmfatih@hotmail.com

not reached its current level. However, it has been seen that the cases were solved through some applications reminding current criminal and forensic medicine in Islamic discretion law. From the information given in sources, it has been understood that both Prophet Mohammed and 'Khulafa al-Rashidun' beside some judges has tried some methods similar to the current criminalistics and forensic investigations during the judgement process. It has been argued whether it was possible to deem through such methods during judgment in canon law, but the Islamic scholars who were in opposition with this idea have expressed their doubts that such methods are not free of doubts and mistakes.

Although the examples are simple, reminding the applications of criminological and forensic investigations in Islamic Law sources, the attempts made to solve the incident with the facilities of those times have been in the quality reflecting the importance that could be shown to criminology and forensic medicine.

Key Words: Law, Evidence, Pedigree, Criminology, Forensic Medicine

1.Giriş

Muhakeme hukukunun amacı, ceza davalarında topluma ve sanığa zarar vermeden suçluyu ortaya çıkarmak, hukuk davalarında nizalı taraflara haklarını vermektir. Bu amaca ulaşmak, çoğunlukla ispat faaliyeti ile gerçekleşebilmektedir.

İnsanlığın ilk dönemlerinden itibaren suçluların cezalandırılması ve insanlar arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesi için deliller getirme ve ispat faaliyeti her dönem vuku bulmuştur. Henüz devlet teşkilatının bulunmadığı, insanların aile ve kabile şeklinde yaşadığı ilk çağlarda öç alma usulü geçerli olduğundan, insanlar şüphelendikleri kimsenin suçu işleyip işlemediğinin tespitini kendi keyfilerine göre yaparlardı. Hâkimlik müessesesinin ortaya çıktığı dönemde ise hâkimler, kendilerinin şahsi kudret ve faaliyetleriyle suçluyu ortaya çıkarabileceklerinden şüphe duyduklarından, kendi dini telakkileriyle zanlıyı kaynar suya veya soğuk suya batırır ya da üzerine kızgın demir dokundurur, eğer zanlı bunlara tahammül edebiliyorsa, Allah'ın onu koruduğu ve bu yüzden suçsuz olduğuna, eğer tahammül edemezse suçlu olduğuna hükmederlerdi. Eğer bu muamele neticesinde zanlı ölürse yine suçlu sayılıp, cesedi asılırdı. Gerek doğu da gerekse Avrupa da bu usulün uzun zaman kullanıldığı hukuk kaynaklarında belirtilmektedir.¹

¹ Taner, Tahir, *Ceza Muhakemeleri Usulü*, Duygu Matbaası, İstanbul, 1950, s.159; Kunter, Nurullah-Yenisey, Feridun- Nuhoğlu, Ayşe, *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, Beta Yay., İstanbul, 2007, s. 577.

Zamanla hukuk kurallarının tatbik edilmeye başlanması ile birlikte, kanun her fiilin ne gibi delillerle ispat edilmesi gerekeceğini, yani delillerin kıymetini önceden takdir etti. Bu dönemde, eğer bir davada kanunun gösterdiği deliller bulunursa, hâkimin takdiri farklı bile olsa, o delillere istinaden zanlının cezalandırılmasına, anlaşmazlıkların çözümüne gidilirdi. Kanunun gösterdiği şekilde delil bulunmadığı takdirde ise, hâkimin kanaati başka olsa bile beraat kararı verilmesi gerekirdi. Bu safhada ikrar, delillerin en önemli ve kuvvetlisi sayılmakta idi. Bu sebeple ikrarı elde etmek için zanlıya en feci işkenceler tatbik edilebilirdi.²

Hammurabî, Asurlular³, İbraniler ve Yunanlılar dönemlerinde, hâkimin şahitlik ve yemin gibi deliller dışında hüküm vermesi söz konusu değildi. Hâkim herhangi bir takdir yetkisine sahip olmayıp, ancak mevcut deliller ile karar verebilmekteydi.⁴ Fakat zamanla belli hususların kanunlarda gösterilen belli delillerle ve hâkimi bağlayacak şekilde ispat edilmesinin tam hakikate varmayı mümkün kılmadığı görüldü.⁵ Her ne kadar Roma Hukukunun bir döneminde geçerli olmuşsa da,⁶ batıda tam anlamda ancak 19. yüzyılda ikrar ve şahitliğin dışındaki delillerin de muhakeme sürecine katılımı gerçekleşmeye başladı. Artık ceza davalarında maddi hakikatin ortaya çıkarılabilmesi için, hâkimde kanaat husule getirecek her nevi delilin değerlendirilmesi ve bunlardan faydalanılması kabul edilmeye başlandı.⁷ Hukuk davalarında ise kanunda gösterilen delillerin varlığı durumunda hâkimin bunlarla hüküm vermesi zorunluluğu konuldu. Eğer bu deliller yoksa diğer delillerden faydalanabileceği belirtildi.⁸

Özellikle modern tıbbî gelişmeler ve iz biliminin (kriminalistik) kurulması ile birlikte bilimsel delil anlayışı hâkim olmaya başladı ve teknolojik gelişmelerin sağladığı imkânlar ile yapılan fenni tetkikler neticesinde elde edilen sonuçlar, yüzyıllardır hukuk sistemlerinde en kuvvetli delil sayılan ikrar ve şahitlikten dahi daha

² Taner, a.g.e., s.160.

³ Okandan, Recai G., *Umumi Hukuk Tarihi Dersleri*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1951, s. 150, 167.

⁴ Umur, Ziya, *Roma Hukuku*, Beta Yay., İstanbul, 1987, s. 242; Okandan, a.g.e., s. 302.

⁵ Kunter, Nurullah, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İstanbul, 1978, s. 415, 416.

⁶ Karadeniz, Özcan, *Roma Hukuku*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1977, s.322. Umur, a.g.e., s. 242; Okandan, a.g.e., s. 560.

⁷ Kunter-Yenisey-Nuhoğlu, a.g.e., s. 574; Üstündağ, Saim, *Medeni Yargılama Hukuku*, İstanbul, 2000; İyilikli, Ahmet Cahit, "Delillerin Değerlendirilmesinde Hâkimin Özel Bilgisini Kullanması", *Legal Hukuk Dergisi*, İstanbul, Ağustos- 2004, sayı. 20, s. 2192, 2193.

⁸ Postacıoğlu, İlhan E., *Medeni Usul Hukuku Dersleri*, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1975, s. 568, 569, 647, 656.

kuvvetli deliller haline geldi. Öyle ki artık günümüzde iz bilimi ve adli tıp çalışmaları hukuk açısından vazgeçilmez oldu.⁹

2. İz Bilimi (Kriminalistik) ve Adli Tıp

Türkçedeki iz biliminin karşılığı olan kriminalistik, adli ve idari soruşturma esnasında elde edilen maddi delillerin, bilimsel usullerle incelenmesi ve değerlendirilmesi suretiyle, suç ve suçlunun tespit ve ispatında elde edilen verilerle bilimsel analizleri birleştirip ortaya çıkarma çalışmasının bilimsel şeklidir.¹⁰ Hukuka yardımcı bir bilim dalı olan kriminalistik, bilimsel teknik, yöntem ve araçların yardımıyla suçu ve suçluyu aydınlatma yöntemidir.¹¹ Tariften de anlaşıldığı üzere kriminalistik, teknik olarak suç delillerinin tespiti, suçlunun tespiti ve suçun aydınlatılması ile meşgul olmaktadır.¹²

Bu ilim dalının ilk temelleri Avrupa'da M.J. B. Orfila isimli bir İspanyolun, zehirin hayvanlar üzerindeki etkileri üzerine yaptığı araştırmalar ile atıldı. Bu araştırmaları 1892'de parmak izleri, 20 yüzyıl başlarında da bir fişğin silahı ateşleyip

⁹ Taner, a.g.e., s. 136, 137; Öztürk, Cemal, *Ceza Muhakemesinde İz Bilimi*, Seçkin Yay., Ankara, 2006, s. 33-38; Bu gün bilimsel şeklinde adlandırılan delillerin büyük çoğunluğunun, laboratuarda deney yapan kimsenin gibi bilimsel bir mütalaa olduğunu ve bu yüzden subjektif olduğunu, daima yanılgıların mümkün olabileceğini, bu sebeple hakimlerin bunlarla bağlı kalmaması ve bunların takdiri deliller içerisinde bulunmasının doğru olduğunu ifade eden hukukçular vardır. Bu hukukçulara göre, tamamen objektif olan bilimsel deliller mevcut olduğu zaman, bunun hakimî bağlamasını kabul etmek de bilimsel bir zaruret olacaktır. Mesela kan tahlilleri ile bir sonuca ulaşılabilir. Fakat hâkim kanların karıştırıldığından, başka tüpteki kanın alınarak tahlil edildiğinden, böyle olmasa da yanlış sonuca varıldığından şüphe duyabilir. Bu yüzden mümkün oldukça çok bu işlemler tekrar tekrar yapılmalıdır. İşte o zaman hakimler bilimsel delile uymalıdır. Kunter-Yenisey-Nuhoğlu, a.g.e., s. 580

¹⁰ Öztürk, Fahri-Erdem, Mustafa Ruhan-Özbek, Veli Özer, *Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, Seçkin Yay., Ankara, 2004, s. 437; Öztürk, a.g.e., s. 27.

¹¹ Söylemez, Ahmet, *Kriminalistik*, İstanbul, 1977, s. 10; Öztürk, a.g.e., s. 27.

¹² Dönmezer, Sulhi, *Kriminoloji*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İstanbul, 1981, s. 10; Öztürk, a.g.e., s. 27; Kriminalist kavramının kriminoloji ile karıştırıldığı ifade edilir. Kelime olarak suç bilimi anlamına gelen Kriminoloji, "insanın sapıcı davranış ve eylemleri arasında suçu doğuran, yapan ve suçu kontrol etme amacı güden süreçleri açıklayan ve suçun sebep ve faktörlerini tespit maksadıyla insana ve suç işleyen insana ilişkin bilgilerin, bütünün sentezini oluşturan bir bilgi dalı" olarak tanımlanmıştır. Kriminolojinin konusu, toplumsal normlardan sapma şekillerinden, suç denilen insan davranış, tavır ve hareketlerini ve suç olayını, suçu yapan süreçleri, sosyal bir gerçek olarak adalet sisteminin işleyişini, suç ile suçlu ve sosyal çevre ilişkilerini incelemek, suçun sebep ve etkenlerini mümkün oldukça belirlemek, suçta sebebiyet veren unsurları, süreçleri izah etmek ve bu hususlarda elde edilen bilgilerle söz konusu suç denilen sosyal kötülüğü en etkin şekilde yok etmek veya mümkün oldukça strateji ve teknikleri belirlemektir. Kriminalistik ile kriminoloji ayrı birer ilim dallarıdır. Kriminalistik, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi tespit bilimidir. Kriminalistik teknik olarak suç delillerinin tespiti, suçlunun tespiti ve suçun aydınlatılması ile meşgul olmasına karşın kriminolojiyi her şeyden önce suçun açıklamasını yapan, suçlu davranışının nedenlerini inceleyen, suçun önlenmesi ve suçlulukla mücadele ile ilgilenen bir bilimsel öğretilerdir. Bkz. Sokullu, Fusun R., *Kriminoloji*, Beta, Yay., İstanbul, 2002, s. 29-34; İçli, Tülin Günşen, *Kriminoloji*, Seçkin Yay., Ankara, 2002, s. 44-47.

ateşlemediğinin tespiti, belge incelemeleri, kanın değişik gruplarda kategorileştirilmesi, suç mahallindeki izler üzerine çalışmalar takip etti.¹³ Avrupa'dan Amerika'ya ulaşan kriminal çalışmalar ülkemizde ise ilk olarak 1910 yılında parmak izi incelemeleri ile başladı. Halen ülkemizde kriminal laboratuvar ve adli tıp merkezleri bu türden çalışmalarla muhakeme sürecine katkıda bulunmaya devam etmektedir.¹⁴

Hukuka yardımcı bilimlerden birisi olan kriminalistik çalışmalarda en önemli unsur, olay yeri incelemesidir. Olay yerinde elde edilen, kıl, kan, tırnak gibi sanıkların veya mağdurun bedeninden düşebilen veya akabilen madde ve parçalar, düğme, mendil, kırıvat, kalem gibi sanıkların veya mağdurunun kıyafetlerinden düşen parçalar, ateşli, ateşsiz silahlar, mermi çekirdeği, kovan, zincir gibi sanıklara ya da mağdura ait suç işlemeye elverişli aletler, parmak izi, ayak izi, diş izi, beden izi, boğuşma izleri gibi sanıkların, mağdurun veya diğer ilgililerin bıraktığı izler, suç unsuru taşıyan bildiri, belge, kitap, afiş ve bunların yazım ve basımında kullanılan daktilo, teksir makinesi, bilgisayar, kamera, ses kaydı gibi olayın aydınlatılmasına ve suç sanıklarının belirlenmesine yarayacak hususlar, kısacası bütün izler ve emareler etiketlenir, ambalajlanır, not edilir.¹⁵ Ayrıca olay yerinin krokisi, iz ve delillerin bulunduğu yerler, hava durumu, olayın zamanı ve yönleri gibi unsurlar da gösterilir ve olay yerindeki önemli yerlerin tüm iz ve belirtileri belirtilecek şekilde fotoğrafı çekilir. Ardından da izler ve tespitler gerekli incelemeler yapıldıktan sonra muhakeme sürecine sunulur. Hâkimin arzusu ile bunlar bilirkişi olan kriminal daireler ve adli tıp gibi kurumlara incelenmek üzere gönderilir.¹⁶

Diğer bir hukuka yardımcı ilim dalı da adli tıptır. Günümüzde birçok olay, tıp ilminin ulaştığı bilimsel veriler sayesinde kolaylıkla aydınlanabilmektedir. Kriminalistik bilimi ile gelişen ve iç içe olan adli tıp, hem ceza hem de hukuk davalarında adliye yardımcı olmaktadır.¹⁷ Mahkemeler ve savcılıklar tarafından gönderilen cesetler üzerindeki her türlü doku ve biyolojik inceleme yapılarak maktulun ölüm sebebinin belirlenmesi,¹⁸ ölüme neden olan aletin tespiti, suç mahallinde bırakılan doku, saç,

¹³ Kök, Ahmet Nezih, "Parmak İzlerinin Delil Olarak Kullanılması", *Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt: 7, sayı: 3-4, Erzincan, 2003, s. 6; Öztürk, a.g.e., s. 33-37.

¹⁴ Öztürk, a.g.e., s. 37-39.

¹⁵ Özbek, Veli Özer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Seçkin Yayınları, Ankara 2006, s. 633; Polat, Oğuz, *Kriminoloji ve Kriminalistik Üzerine Notlar*, Seçkin Yay, Ankara, 2004, s. 209-378.

¹⁶ Polat, a.g.e., s. 209-407; Öztürk, a.g.e., s. 57-210.

¹⁷ Öz, Talat Vafî, *Adli Tıp*, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara, 1945, s. 6; Tunalı, İbrahim, *Adli Tıp*, Seçkin Yay., Ankara, 2001, s. 21; Öztürk, a.g.e., s. 29, 103.

¹⁸ Centel, Nur- Zafer, Hamide, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Beta Yay., İstanbul, 2003, s. 193, Öztürk, a.g.e., s. 28-39, 103.

tükrük gibi benzeri emarelerin DNA tespiti ile suçlunun kimliğinin tespiti, kişilerin cezaî sorumluluğu, medeni yeterliliklerin olup olmadığının belirlenmesi ve babalık ya da nesebin reddi davalarında gen testi yapılması gibi daha birçok inceleme, çoğunlukla adli tıp kurumlarının öncülüğünde yapılır.¹⁹

3. İslam Muhakeme Hukuku Tarihinde İz Bilimi ve Adli Tıp Çalışmalarına Benzer Bazı Uygulamalar

İslam Hukuku, kriminalistik ilminin daha ortaya çıkmadığı, tıp ilminin bugünkü seviyede gelişmediği, kriminal laboratuvarlar ve adli tıp benzeri kurumların olmadığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Bu yüzden muhakeme esnasında hâkimin bu günkü manada kriminal laboratuvarlarına ve adli tıp gibi kurumlara başvurması imkanı bulunmamaktaydı.²⁰ Ancak İslam Muhakeme Hukuku tarihine bakıldığında, günümüz kriminal ve adli tıp çalışmalarını anımsatan bazı uygulamalar ile davaların çözümlenmesine çalışıldığı görülmektedir. İslam Hukuku kaynaklarındaki bilgilerden, gerek Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, gerekse Hulefâ-i Râşidîn'in ve bazı kadıların günümüz kriminalistik ve adli tıp çalışmalarına benzer bazı metotları denediği anlaşılmaktadır. Ayrıca İslam Hukukunun ortaya çıktığı dönemin öncesi ve sonrasında toplumda bir nevi bilirkişi olan kâiflik²¹ müessesinin faaliyet tarz ve metodu da konumuz açısından önem arz etmektedir.

Bu yüzden çalışmamızda öncelikle kâiflik müessesini ve İslam'ın ortaya çıktığı dönemde bu müessesinin muhakeme sürecinde ne tür roller üstlendiğini, ardından da Hz. Peygamber (s.a.v.), Hulefâ-i Râşidîn dönemi ve sonrasında bazı uygulamaların günümüz iz bilimi ve adli çalışmalarına benzerliğini göstermeye çalışacağız.

¹⁹ Gök, Şemsi, *Adli Tıp*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1883, s. 1; Erten, Rifat-Acır, Birsen-Taşveren Sema, "Gen (DNA) Testinin İspat Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt: 45, sayı: 1-4, Ankara, 1996, s., 579; Öztürk, a.g.e., s. 81; Günümüzde hukuk davalarında özellikle babalık davasında, davalının ya da nesebin reddi davasında davacının çocukla ilişkisinin tespiti konusunda DNA testi kaçınılmaz bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca suç mahallinde bırakılan kan izlerinin DNA testleri de adli tıp kurumlarında ve adli tıp kurumlarının takdir ettikleri deneysel araştırma enstitüleri tarafından yapılmaktadır. Hukukta bu bilgiler bilirkişi kapsamında olduğu için hâkimin takdir yetkisi kapsamındadır. Fakat genellikle mahkemeler bu bilirkişi raporlarına göre karar vermektedir. Bkz. Erten-Acır-Taşveren, a.g.m., s. 578-580.

²⁰ Beroje, Sahip, *Ceza Muhakemesi Hukuku Açısından İslam İspat Hukuku*, Fecr Yayınları., Ankara, 2007, s. 313.

²¹ Cevad, Ali, *el-Mufassal fi Târihi'l-Arab Gable'l-İslâm*, Dârü's-Sâkî, Beyrut, 1422, 2001, XII, 350; Yaylalı, Davut, *İslam Hukukunda Adli Deliller*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1980, s. 176; Atar Fahrettin, *İslam Adliye Teşkilâtı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1999, s. 208.

3.1. Kâiflik Müessesesi

İslam öncesi ve sonrası dönemde Arap yarımadasında ilmu'l-kıyafe adıyla bir ilim dalının bulunduğu birçok kaynakta zikredilmektedir.²² Arapçada قوف / Kavefe fiilinden türeyen ve sözlükte iz sürmek, araştırma yapmak, incelemek manalarına gelen kıyafe / قِیَافَة ²³, aralarındaki benzerlik sebebiyle çocuğun babasının belirlenmesinde, iz ve benzeri şeylerin tespitinde mütehassıs olmayı ifade eden bir terimdir.²⁴ İngilizce karşılığı physiognomy olan bu ilimle²⁵ meşgul olanlara “kâif”, “kavâf” veya “Kavvâf” şeklinde isimler verilmiştir.²⁶ İslam öncesi ve sonrası dönemde Araplar arasında bu konuda son derece uzman kişilerin olduğu ve nesebi bilinmeyen çocukların nesebinin tespitinde fizyonomi mütehassısları olarak kâiflere başvurulduğu, onlardan birinin sözünün, izler ve nesep konusunda hüküm sayıldığı ifade edilmektedir.²⁷ Hatta kâiflerin yerdeki izden, sahibinin yaşı, cinsiyeti, evli olup olmadığı hakkında bile isabetli tahminler yaptıkları, genellikle de yumuşak toprak, kil ve kum gibi maddeler kullandıkları anlatılmaktadır.²⁸

²² el-Vekî, Ebubekir Muhammed b. Halef el-Bağdâdî (ö.h.306), *Ahbâru'l-Kudât*, thk; Abdulazîz Mustafa el-Murâğî, el-Mektebetu't-Ticâriyyetu'l-Kübrâ, Kâhire, 1366/1947, I, 368; Karâfî, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn, Ahmed b. İdris b. Abdurrahman el-Behfeşî, (ö. 684/1285), *ez-Zehîre*, Dâru'l-Garb, Beyrut, 1994, X, 243; Uludağ, Süleyman, “Fîrâset” Maddesi, *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 116; Cevâd, a.g.e., VII, 307; Tayşî, Mehmet Serhan, “Kıyafe” Maddesi, *DİA*, Ankara, 2002, XXV, 508.

²³ el-Enbârî, Ebûbekr Muhammed b. el-Kâsım (ö. h. 338) *ez-Zâhir fî Meâni Kelimetî'n-Nâs*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1412/1992, I, 318; en-Nesefî, Necmuddîn Hafîs (ö. 537/1142), *Tilbetu't-Talebe*, Dâru'l-Kalem, Beyrut, 1986/1406, s. 273; İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl, Cemaluddîn Muhammed b. Mûkerrem (ö.711/1311), *Lisânu'l-Arab*, thk; Abdullah Ali el-Kebîr-Muhammed Ahmed Hasbullâh-Haşim Muhammed eş-Şâzelî, Dâru'l-Meârif, Kâhire, h. 1119, V, 3776; Zebîdî, Muhammed Murtaza (ö.1205/1791), *Tâcu'l-Arûs*, et-Tûrâsu'l-Arabiyye, thk; İbrahim et-Tırâzî, Kuveyt, 1972, XIV, 291.

²⁴ İbnu'l-Esir, Ebu's-Seâdât el-Mubarek b. Muhammed el-Cezerî, (ö. 606/1210), *en-Nihâye fî Gâribi'l-Hâdis ve'l-Eser*, thk; Tahir Ahmed ez-Zâvî, Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, 1399/1979, IV, 204; Cürcânî, Muhammed eş-Şerîf (ö.h.816), *Kitâbu't-Târifât*, thk; Muhammed Abdurrahman, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 2003/1424, s. 201; el-Mubârekfûrî, Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim (ö. 1353/1934), *Tuhfetü'l-Ehvezi*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, tsz. VI, 273; Sa'dî, Ebu Ceyb, *el-Kâmusu'l-Fıkhîyye*, Dâru'l-Fıkr, Dimaşk, 1982/1402, s. 309; Kal'acî, Muhammed Ravvas-Kuneybî, Hâmid Sâdık, *Mu'cemu Lugatî'l-Fukaha*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 2006, s. 340; Sânu, Kutub Mustafa, *Mu'cemû Mustalâhâtî Usûlî'l-Fıkh*, Dâru'l-Fıkr, Dimaşk, 2000, s. 358; *el-Mu'cemu'l-Vasîf*, Komisyon, Mektebetu's-Şurûku'd-Devliyye, Mısır, 2004/1425, s. 766.

²⁵ Kal'acî-Kuneybî, a.g.e., s. 340.

²⁶ Cürcânî, a.g.e., s. 201; Taşköprüzâde, Ahmed b. Mustafa (ö. 962/1365), *Miftâhu's-Sa'ade ve Misbâhu's-Siyade fî Mevzuâtî'l-Ulûm*, Dâru'l-Kutubî'l-Hadise, Kâhire, 1968, I, 333,353; *el-Mu'cemu'l-Vasîf*, s. 766.

²⁷ Aynî, Bedruddîn Ebû Muhammed b. Mahmûd el-Hanefî (ö.855/1451) *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahihî Buhârî*, Beyrut, 2006, XXIV, 104; Yaylalı, a.g.e., s. 175.

²⁸ es-Seâlebî, Ebî Mansûr Abdullâh b. Muhammed b. İsmâil (ö.430/1038), *Semâru'l-Gulûb fî'l-Muzâf ve'l-Mensûb*, thk; Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Meârif, Kâhire, 1965, I, 20; el-Ebşîhî, Şihâbuddîn Muhammed b. Ahmed (ö.h.850), *el-Mustadraf fî Külli Fennin Müstazrafîn*, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, II, 183; Kannûcî, Sıddık b. Hasan Han el-Buhârî (ö. 1307/1889), *Ebcedu'l-Ulûm*, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut, 1978, II, 386; Uludağ, a.g.m., XIII, 116; Beroje, a.g.e., s. 299.

İslam'dan önce Arap toplumunda kâifliğin doğuştan kazanılan bir beceri olup, bilgi ve öğretimle elde edilmediğine inanılmakta ve bu ilmin bazı Arap kabilelerine mahsus olduğu kabul edilmekteydi. Özellikle Beni Müdlic, Beni Leheb ve Nizaroğulları kabilesinin kâiflik konusunda ün yaptığı, iz ve nesep tespiti ile bu kabilelerin uğraştığı ifade edilir.²⁹ Ayrıca Kadı Şurayh ve İyas b. Muaviye'nin kâiflik özelliği bulunan kişiler arasında olduğu da kaynaklarda zikredilmektedir.³⁰

Kâiflerin bilgisi yani ilmu'l-kıyâfe, "kıyâfetu'l-beşer" (nesep tespiti), ve "kıyâfetu'l-eser" (iz tespiti) şeklinde ikiye ayrılmaktadır.³¹

3.1.1- Ilmu Kıyafetu'l-Beşer (Nesep Tespiti)

Kaynaklarda "kıyâfetu'l-beşer", insanın yüz hatları ve dış hatlarına bakarak nesebinin bilinmesi olarak tarif edilmektedir.³² Bilindiği üzere nesep tespiti eski devirlerden beri insanlık için önemli problemlerden olmuştur. İslam'dan önceki dönemlerde bazı toplumlarda nesebi hususunda şüphe bulunan çocuğun babasının kim olduğu bilinmediğinde o kişiye toplumda yer verilmediğine, bazılarında ise annelerine nesep bağı ile bağlı kalarak hukukunun korunduğuna rastlanılmaktadır. Fakat nesep tespiti yapmak için nasıl bir yol denendiğine dair pek bilgi bulunmamaktadır.³³ Tespit edebildiğimiz kadarıyla Cahiliye döneminde, özellikle fuhuş yapan kadınların çocuklarının babasının tespitinde kâiflerin bilirkişi olarak görev yaptıkları nakledilmektedir.³⁴ İslam dini ise gayri meşru olarak doğmuş çocuğun nesebinin herhangi bir kimseye ilhakına cevaz vermeyip, ancak annesine

²⁹ Katip Çelebi, Mustafa b. Abdullah (ö. 1656), *Keşfu'z-Zunûn an Esâmi'l-Kutub ve'l-Funûn*, b.y.y., tsz., II, 1367; el-Ebşîhî, a.g.e., II, 83; el-Azâyizih, Hasan el-Hamûd, *Karîne ve Hucciyeyuha fi İsbati'l-Hukûk fi'ş-Şeriatil-İslamiyyi*, Amman, 1987, s. 80; Cevad, a.g.e., XII, 350; Tayşi, a.g.m., XXV, 508.

³⁰ İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffâkuddîn Abdullah b. Ahmed el-Makdisî (ö. 620/1223), *el-Muğnî*, thk; Abdulmuhsin et-Türki-Abdulfettah Muhammed, *Dâru Âlemi'l-Kütüb*, Riyâd, 1997/1417, VIII, 355; İbn Kayyim, Şemsüddîn Ebi Abdillâh Muhammed el-Cevziyye, (ö.751/1350), *et-Turuku'l-Hukmiyye, fi's-Siyaseti'ş-Şer'iyye*, Daru'l-Cil, Beyrut, 1418/1998, s. 290.

³¹ Katip Çelebi, a.g.e., II, 1366; el-Câsım, Nâsır, *el-Karîne beyne'l-Fıkhil-Cinâiyyi'l-İslâmî*, Camiâtul-Kuveyt, Kuveyt, 1998, s. 32; Cevâd, a.g.e., XV, 101.

³² Katip Çelebi, a.g.e., II, 1366; el-Ebşîhî, a.g.e., II, 183; *el-Mevsuâtî'l-Fıkhîyye* (Kuveyt Evkaf Bakanlığınca Çıkarılan İslam Fıkhı Ansiklopedisi), Kuveyt, 1983/1404, XXXIV, 94; Tayşi, a.g.m., XXV, 508.

³³ Tosun, M.-Yalvaç, K., *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 671; Cin, H.- Akgündüz, A., *Türk Hukuk Tarihi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, 1995, I, 63-71.

³⁴ Özkan, Ali Rafet, "İslamın Ortaya Çıktığı Dönemde Arap Yarımadasında Diğer Dinlerin Durumu", *Dinler Tarihi Araştırmaları IV (Sempozyum)*, Ankara, 2004, s. 19-33.

neseb bağı ile bağlı kalmasına izin vermiştir.³⁵ Çocuğun nesebinin tespiti hususunda Hz. Peygamber (s.a.v.) “çocuk doğduğu yatağa aittir”³⁶ şeklinde bir kaide koyarak, çocuğun babaya nesebinin ilhak edilmesinin, babanın yatakta bulunması meşru olduğunda, yani sahih nikâhlı bulunduğu söz konusu olacağını ifade etmiştir.³⁷ Fakat İslâm hukukçuları arasında genellikle iddet süresi bitmeden başka bir erkekle kadının evlenmesi sonucunda doğan çocuğun babasının kim olduğu meselesi ve bulunmuş, babası-annesi meçhul bir çocuğun nesebinin nasıl tespit edileceği tartışma konusu olmuştur.³⁸

Roma hukukunda ise, “herkesin anası onu doğuran kadındır” şeklinde kaide konularak, annenin tespitinde kriter konulmuştur. Fakat çocuğun babasında böylesine bir kesinlik olmadığından, yani bir çocuğun babasının kim olduğunda şüphe ve tereddüt hâsıl olabileceğinden bunun ispatı da o dönemlerde mümkün olamamıştır. Bu yüzden günümüzdeki tıp ilminin ulaştığı seviye itibariyle çocuğun babasının kolaylıkla tespiti mümkün oluncaya kadar bir çare olsun diye Roma hukukundan hukuk sistemlerine giren ve Medeni Kanunumuzun 285. Maddesinde de ifade edilen “evlilik mevcut iken veya zevalinden itibaren üç yüz gün içinde doğan çocuğun babası, kocadır.” kaidesi koyulmuş, mesela bir erkeğin evlendikten bir gün sonra karısının bir çocuk doğurması, o erkeğin, o çocuğun babası olduğuna karine kabul edilmiştir. Ancak o erkeğin (koca) bu çocuğun evlilikten bir gün sonra doğduğunu ispat ederek bu karineyi çürütebileceği ve başka delil göstermesine gerek

³⁵ Bilmen, Ömer Nasuhî (ö. 1971), *Hukuku İslamiyye ve Istılâhâtı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985, VIII, 398, 399; Aydın, Mehmet Akif, “Lian” Maddesi, *DİA*, Ankara, 2003, XVII, 172, 173; Erturhan, Sabri, “Fıkhi Açından Biyolojik Annelik ve Babalık”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 15, Ankara, 2010, s. 194, 196

³⁶ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (ö.256/ 870), *el-Câmiu's-Sahîh*, el-Matbaatu's-Selefiyye, Kâhire, h.1403, Ferâiz, 18, 28, Hudûd, 23, Ahkâm, 29; Ebu Dâvud, Süleyman b. Es'as es-Sicistânî (ö. 275/888), *Sunenu Ebî Dâvud*, Riyad, tsz, Talâk, 34; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, (ö.275/888), *Sunenu İbn Mâce*, Mektebetu'l-Meârif, Riyâd, tsz, Nikâh, 59, Vesâyâ, 6; Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa (ö. 279/892) *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru'l-Garbî'l-İslamiyye, Beyrut, 1996, Radâ', 8, Vesâyâ, 5; Hadisin fıkhi tahlili ve zina mahsulü çocuğun nesebi hakkındaki tartışmalar için bkz. Erturhan, a.g.m., s. 188-196.

³⁷ Şener, Mehmet, “Nesep” Maddesi, *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, III, 472, 473; İslam Hukukunda, evli bir kadınının, zinada bulunduktan sonra en az altı ay da çocuk doğurması durumunda kocası karısının zina ettiğini iddia bile etse çocuğun nesebinin yine kocaya ilhak olacağı ifade edilir. Koca bunu istemezse lian yoluyla çocuğu nefyedebilir, fakat bununla birlikte zina eden kişinin böyle bir durumda çocuğun nesebinin kendine bağlanmasını lianda bulunan kocanın hayatta olduğu müddetçe isteyemeyeceği ifade edilmiştir. Fakat koca öldükten sonra çocuğun zinadan mütevellid olduğunu vurgulamadan “bu benim evladımdır” demesi durumunda çocuğa sahip olabileceği belirtilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. *el-Fetevâyı Hindiyeye*, (Heyet) b.y.y., 1991/1411, I, 451-536, IV, 133-135; Bilmen, a.g.e., II, 404-412

³⁸ İbn Kudâme, a.g.e., VIII, 355-359.

kalmayacağı belirtilmiştir. Fakat çocuk evlenme yapıldıktan 180 gün geçtikten sonra doğmuşsa, kocanın “sahih nesep karinesi” ni ancak bu çocuğun kendisinden olması ihtimali bulunmadığını ayrıca ispat etmek suretiyle çürütebileceği ve bunu yapmadıkça çocuğu reddedemeyeceği³⁹ ifade edilerek, bu hususta çözüm yolları sunulmaya çalışılmıştır. Yukarı da ifade ettiğimiz gibi artık günümüzde medeni kanundaki bu bilgilere ihtiyaç duyulmamakta ve tıp ilmindeki gelişmeler neticesinde babası olduğu iddia edilen kişi ile çocuğun DNA testleri yapılarak, babanın kim olduğu net bir şekilde ortaya çıkarılabilmektedir.

İşte bu tespitin bu günkü gibi yapılamadığı İslam öncesi ve sonrası dönemlerde kâiflerin bir çare olarak görüldüğü ve bütün vücutlarını kısım kısım ölçüp, bazı teknikler kullanarak, fiziki ve biyolojik benzerliği tespit ederek, çocuğun babasını ya da annesini belirledikleri yönünde kaynaklarda bilgiler yer almaktadır.⁴⁰

İslam Hukuku kaynaklarında, gerek Hz. Peygamber (s.a.v.), gerekse Hülafaî Raşidin döneminde böylesi durumlarda bir bilirkşi olarak kâiflerin sözlerine güvenildiği yönünde bazı rivayetler bulunmaktadır.

Rivayete göre, “Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında, Usame b. Zeyd ile babası Zeyd b. Harise konusunda insanlar arasında Zeyd’in beyaz tenli, Usame’nin de siyah tenli olması sebebiyle dedikodu bulunmaktaydı ve birçok insan Usame’nin Zeyd’in çocuğu olmadığı kanaatinde idi. Bir gün her ikisi de mescitte bir örtünün altında ayakları dışarıda olduğu halde yatarken, o günün meşhur kâifi Mücezzizu’l-Mudlicî ikisini bu halde görür ve ayaklarına bakarak “bu ayaklar, bu ayaklardandır” der. Hz. Aişe’ (r.a.) nin belirttiğine göre kâifin bu ifadesini duyan Resulullah (s.a.v.), yüzü güleç bir halde yanına gelir ve ona şöyle der; “Ey Ayişe, duydun mu? Mücezzizu’l-Mudlicî Usame ile Zeyd’i bir örtünün altında ayakları dışarıda olduğu halde gördü ve “bu ayaklar birbirindendir” dedi”⁴¹

Bir başka rivayette anlatıldığına göre, bir çocuğun kendisinin olduğunu iddia eden her iki kadın durumu Hz. Ömer (r.a.)’in kadısı Ka’b b. Sevr’e götürürler. Ka’b da “ben Hz. Süleyman değilim ki davayı onun gibi halledeyim” der ve bir miktar toprak getirterek yere serptirir. Önce kadınların, sonra da çocuğun toprağa basmasını ister. Ardından bir kâif çağırır, ona bu izleri gösterir ve çocuğun hangi kadına ait olduğunu sorar. İzleri dikkatlice inceleyen kâif, iddiacı kadınların hangisinin çocuğun annesi

³⁹ Bkz. M.K., Md. 285, 286, 287, 288, 289, 290; Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, *Türk Medeni Hukukunun Umumi Esasları*, İstanbul Matbaacılık, İstanbul, 1948, s. 375.

⁴⁰ İbn Kudâme, a.g.e., VIII, 375-379.

⁴¹ Buhârî, Fedâilu’l-Ashâb, 17; Ebu Dâvud, Talâk, 30.

olduğunu bulur.⁴² Kaynaklarda Hz. Ömer (r.a.)'in de benzer olaylarda kâiflerin verdiği ifadeye göre hüküm verdiği ve bunu sahabeler huzurunda yapmasına rağmen kimsenin itiraz etmediği zikredilir.⁴³ Yine Hz. Ali (r.a.) döneminde de, bir temizlik müddetinde iki erkeğin bir kadınla birlikte olması sebebiyle çocuğun herhangi birine nispet edilemediği bir olayda, Hz. Ali (r.a.)'nin kâif çağırarak hüküm verdiği anlatılır.⁴⁴

3. 1. 2. “Kıyâfetu'l-Eser” (İz Tespiti)

Kıyâfetu'l-Eser ise, kâifliğin insan veya hayvanın bıraktığı izleri araştıran, bu izleri takip etme işiyle uğraşan dalıdır. Zekâ, tecrübe ve tahmine dayanan bu yöntem her çağdaki toplumların başvurduğu pratik yöntemlerden biri olmuştur.⁴⁵ Önceden de bahsettiğimiz gibi nesep tespitinin yanında, herhangi bir yerde bırakılan bir izin sahibini, kadına mı erkeğe mi, yaşlıya mı gence mi ait olduğunu tespit ve yolda giden insanların izini takip etmede kâiflerin mahir olduğu ifade edilmektedir.⁴⁶ Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında gerçekleşen şu olay bu konuda önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Rivayete göre Müslüman olmak için Ureyne kabilesinden birkaç kişi Medine'ye gelirler. Fakat Medine havası kendilerine iyi gelmediğinden hastalanırlar. Bunu gören Hz. Peygamber (s.a.v.), şehrin dışında otlayan zekât hayvanlarından faydalandıkları takdirde şifa bulabileceklerini ifade eder. Ureyneniler Hz. Peygamber (s.a.v.)'in söylediğini yaparlar ve iyileşirler. Bir müddet sonra da şehri terk ederler. Bu esnada, şehrin dışında otlayan zekât hayvanlarının çobanı ile karşılaşır ve onu öldürürler. Çok geçmeden çobanın öldürüldüğü haberi Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ulaşır. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), suç faillerini tespit ettirebilmek için olay mahallindeki ayak izlerini kâiflere incelettirir ve suçluların yakalanması için kâiflerle birlikte yirmi kişiyi gönderir. Beraberlerindekiyle Ureynelilere ulaşan kâifler, olay

⁴² el-Vekî', a.g.e., I, 280; İbn Kayyim, *Turuku'l-Hukmiyye*, s. 89; Beroje, a.g.e., s. 299.

⁴³ Şafiî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris (ö. 204/820), *el-Ümm*, Dâru'l-Marife, Beyrut, h. 1393, VI, 247; İbn Kudâme, a.g.e., VIII, 377, 378; Karâfi, Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn, Ahmed b. İdris b. Abdurrahman el-Behfeşî, (ö. 684/1285), *el-Furuk*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998/1418, IV, 235-236; İbn Kayyim, *et-Turuku'l-Hukmiyye*, s. 275; Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslâmiyye ve Edilletuh*, Dâru'l-Fıkr, Dimaşk, 1989/1409, VII, 680.

⁴⁴ İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed (ö.595/1199), *Bidâyetü'l-Müctehid Nihâyetu'l-Muktasid*, Mektebetu Mustafa, Mısır, 1975/1395, II, 360.

⁴⁵ İzzüddîn, Abdu'l-Hâmit b. Hibetullâh b. Muhammed Ebû Hâmid (ö. h. 656), *Şerhu Nehci'l-Belağâ*, thk; Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, Beyrut, tsz., V, 10; Kettânî, Muhammed Abdulhay (ö.1345/1929), *et-Terâtfibu'l-İdâriyye*, Dâru'l-Kutubi'l-Arabiyye, Beyrut, tsz., I, 472; el-Ebşîhî, a.g.e., II, 183; *el-Mevsuâtü'l-Fıkhiyye*, XXXIV, 94; Tayşi, a.g.m., XXV, 508.

⁴⁶ el-Ebşîhî, a.g.e., II, 183; Kannûcî, a.g.e., II, 386; Uludağ, a.g.m., XIII, 116; Tayşi, a.g.m., XXV, 508.

mahallindeki izlerle Ureyenilerin ayak izlerinin aynı olduğunu ortaya çıkarır ve böylece Ureyenilerin suçlu oldukları belirlenir. Ardından da Ureyeniler gerekli cezaya çarptırılırlar.⁴⁷

Bazı İslam âlimleri bu olayda Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, suçluların ne ikrarına ne de haklarında herhangi bir şahide gerek duymaksızın, son olarak çalınan develerin yanında bulunmalarından ve ardından ortadan kaybolmalarından çobanın katillerinin Ureyeniler olduğunu tahmin ettiğini,⁴⁸ fakat bu bilgisine rağmen kâiflerin verdiği bilgilerle suçlu oldukları iyice teyit edilince onların cezalandırılmasına hükmettiğini belirtirler.⁴⁹

İslam Hukuku kaynaklarında kâiflerin verdiği bilgiler ile amel edilip edilmeyeceği yönündeki tartışmalar çoğunlukla kâiflerin nesep tespiti hususunda verdikleri bilgilerle nesep ilhakının yapıp yapılmayacağı hususunda yoğunlaşmış, bu konuda fukaha arasında uzun tartışmalar olmuştur. Şafîî, Malikî ve Hanbelîler, neseple ilgili davalarda bilirkişi olarak kâiflerin mütalaalarına göre hükmedileceğini kabul etmişler,⁵⁰ Hanefiler ise bu görüşe karşı çıkmışlardır.⁵¹

Şafîî, Malikî ve Hanbelî âlimleri, Mücezzizü'l-Mudlicî adlı kâifin Usame ile Zeyd'i bir örtünün altında ayakları dışarıda olduğu halde gördüğünde "bu ayaklar birbirindendir"⁵² demesi sebebiyle Hz. Peygamber (s.a.v.)'in büyük sevinç göstermesini,⁵³ Ureyenilerin suçluluğunun tespiti ve takibinde Hz. Peygamber

⁴⁷ Buhârî, Hudûd, 15-17; Müslim, Kasâme, 9-11; Ebu Dâvud, Hudûd, 15.

⁴⁸ İbn Ferhûn, İbrahim Burhanuddîn b. Ali b. Kasım (ö. 799/1398), *Tabsirâtü'l-Hükkâm*, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut, 1428/2007, II, 103; Beroje, a.g.e., s. 274.

⁴⁹ İbn Kayyim, *Turuku'l-Hukmiyye*, s. 274; İbn Ferhûn, a.g.e., II, 103; Beroje, a.g.e., s. 274.

⁵⁰ İbn Abdilber, Ebu Ömer, Yusuf b. Abdillâh (ö. 463/1071), *Kitâbu'l-Kâfi fî Fikhi Ehli Medineti'l-Mâlik*, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, 1413, s. 484, 554; Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muahmmmed b. Habîb, (ö. 485/1058), *el-Hâvî fî'l-Fikhi's-Şafiiyyi*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994 XVII, 391; İbn Rüşd, a.g.e., II, 360; İbn Kudâme, a.g.e., VIII, 355-359; Karâfî, *el-Furuk*, IV, 234; İbn Ferhûn, a.g.e., II, 103.

⁵¹ Serahsî, Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed, (ö. 483/1090), *el-Mebsût*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1989/1409, XVII, 69, 70; en-Nesefî, a.g.e., s. 253; Zeylaî, Fahrüddîn Osmân b. Alî (ö. 743/1343), *Tebyînu'l-Hakâik Şerhu Kenzu'd-Dekâik*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz., III, 105.

⁵² Buhârî, Fedâilu'l-Ashâb, 17; Ebu Dâvud, Talâk, 30.

⁵³ Şafîî, a.g.e., VI, 247; İbn Kudâme, a.g.e., VIII, 355; İbn Ferhûn, a.g.e., II, 103; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (ö. h. 1255), *Neylu'l-Evtâr Şerhu Muntegâ'l-Ahbâr*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1998/1419, VI, 818, 819; Kâifin hüküm sebeplerinden birisi olduğunu kabul eden Hanbelîler, kâifin erkek, adil ve çok kere verdiği isabetli bilgilerle tecrübesini kanıtlamış biri olmasını şart koşarlar. Ayrıca kâifin Müslüman olmasının gerekliliği yanında şahitlik için gerekli olan şartlara da haiz olmasını isterler. Ahmed b. Hanbel' den yapılan bir rivayette, iki kâifin ortak tespitinin gerektiği belirtilir. Bkz. Kudame, a.g.e., VIII, 355, 356; Merdâvî, Abu'l-Hasan Ali b. Süleyman (ö. 885/1480), *el-İnsâf fî Marifeti'r-Râcih ala'l-Hilâf*, Dâru lhyâi't-Turâs'il-Arabiyye, Beyrut, h. 1419, VI, 333; Malikilere göre ise bir kâif yeterli olmaktadır. Bkz. İbn Rüşd, a.g.e., II, 360; İbn Ferhûn, a.g.e., I, 243, II, 99. Şafîiler de Hanbelîler gibi, tespitlerin iki kâif tarafından yapılması gerektiğini, iki kâifin icma etmediği yerde hükmün verilemeyeceğini ifade ederler. Şafîî, a.g.e., VI, 247; Mâverdî, a.g.e., XVII, 391. Yine bu

(s.a.v.)'in kâiflerden faydalanarak,⁵⁴ ortada şahit olmadığı bir durumda kâifin ifadesini kesin delil olarak kabul edip, cezayı uygulamış olmasını ve yukarıda zikrettiğimiz örnekleri delil göstererek Hulefâ-î Râşidin'in ve bazı sahabelerin kâiflerin sözleriyle nesep konusunda hüküm verdiğini öne sürer ve kâiflerin nesep tespitinde sözleriyle amel edileceğini zikrederler.⁵⁵

Hanefi âlimleri ise, Kur'an'da çocuğun nefyi hususunda mulâane⁵⁶ yapılmasından bile bahsedildiğini, fakat nesep tespitinde kâiflerden faydalanılacağına değinilmediğini,⁵⁷ nesebin yatak karinesi ile sabit olduğu bir durumda Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kâifin bunu destekler sözüne sevindiğini, yoksa onun sözüne binaen nesebi tespit etmediğini ve kâifin zaten bilinen bir şeyi söylediğini belirterek,⁵⁸ Hz. Peygamber (s.a.v.)'in neseple ilgili başka örneklerde kâife başvurmadığını savunurlar.⁵⁹ Hanefiler ayrıca, kâiflerin verdiği bilginin sadece benzerliğe

mezhepler nesebi bu şekilde tespit edilemeyen bir kişinin buluğa erinceye kadar bekletileceğini ve ardından da erkeklerden hangisine meylederse ona verileceğini ifade ederler. Bkz. İbn Kudâme, *a.g.e.*, VIII, 379; Büceyremî, Süleyman b. Muhammed b. Ömer (ö. h. 1221), *Tuhfetu'l-Habîb alâ Şerh'il-Hâtib*, Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1996, IV, 481; Şevkânî, *a.g.e.*, VI, 818, 819.

⁵⁴ İbn Kayyim, *Turuku'l-Hukmiyye*, s. 274; İbn Ferhun, *a.g.e.*, II, 103; Beroje, *a.g.e.*, s. 274.

⁵⁵ İbn Rüşd, *a.g.e.*, II, 360; İbn Kayyim, *Turuku'l-Hukmiyye*, s. 16, 274; İbn Ferhun, *a.g.e.*, II, 103. Özellikle Hz. Ömer (r.a.)'ın kâifin sözüne göre hüküm verme işinin bir grup sahabe tarafından da izlendiğini, hiç kimsenin itirazının olmadığı ifade edilerek, bu konuda icma hasil olduğunu iddia eden alimler olmuştur. Zuhaylî, Mustafa, *Vesâilu'l-İsbât fî Ş-Şeriatil-İslamiyyi*, Mektebetu Dârü'l-Beyân, Beyrut, 1982/1402, VII, 680.

⁵⁶ Mulâane hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Güleç, Hasan, "Lian" Maddesi, *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, III, 121-123; Aydın, XVII, 172, 173.

⁵⁷ Serahsî, *a.g.e.*, XVII, 69, 70; Zeylâî, *a.g.e.*, III, 105.

⁵⁸ Serahsî, *a.g.e.*, XVII, 70; Zeylâî, *a.g.e.*, III, 105; İbn Kayyim, *Turuku'l-Hukmiyye*, s. 283.

⁵⁹ Serahsî, *a.g.e.*, XVII, 70; Zeylâî, *a.g.e.*, III, 105; İbn Abbâs (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre, Hilâl b. Ümeyye Peygamber (s.a.)'in huzurunda karısını, Şerik b. Sehmâ ile zînâda bulunmakla suçladı. Peygamber (s.a.) de Hilâl'e "Dört şahidini hazırla yahut da arkana hadd vurulacaktır" buyurdu. Bunun üzerine Hilâl: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bizim birimiz karısının üzerinde bir erkek görürse, şahit mi aramaya gidecek? diye karşılık verdi. Rasûlullah (s.a.v.) ta: "Sen şahidlerini hazırla, yoksa arkana hadd vurulacaktır" demeye devam etti. Bunun üzerine Hilâl b. Ümeyye; "Seni hak Peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, gerçekten ben doğru söylüyorum ve eminim ki Allah benim bu işim hakkında benim arkamı hadden kurtaracak bir şey, âyet indirecektir", dedi. Bunun üzerine, "Eşlerine zînâ suçu atan ve kendilerinden başka şahitleri bulunmayan kimseler..." (Nûr, 24/6) âyeti indi. Ardından Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara haber gönderdi ve ikisi de geldiler. Önce Hilâl ayağa kalkıp şehâdette bulundu. Peygamber (s.a.v.) de, "Muhakkak ki Allah birinizin yalancı olduğunu biliyor. Bu durumda ikinizden tevbe edecek birisi var mıdır?" diye sordu. Hilâl'in karısı kalkıp şehâdette bulundu ve "Eğer kocası doğru söylüyorsa Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını" ifade eden beşinci yemine gelince orada bulunanlar ona; "Bu şehâdet azabı mucibdir, diye ikazda bulundular. İbn Abbas diyor ki; Bunun üzerine kadın biraz durakladı. Hatta biz, kadının şehâdette bulunmaktan vazgeçeceğini düşündük, derken kadın kendini toparlayıp; "Şimdiye kadar şerefle yaşamış olan kavmimi ben bundan sonra rezil ve rüsvây etmem", diyerek liân yeminini yerine getirdi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.); "Bu kadına dikkat ediniz! Eğer gözleri sürmeli iri kalçalı, kalın baldırlı, bir çocuk dünyaya getirirse, çocuk Şerik b. Sehmâ'ya aittir," buyurdu. Kadın da gerçekten böyle bir çocuk dünyaya getirdi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) "Eğer Allah'ın kitabının liân hakkındaki hükmü

dayandığını, bu benzerliğin bazen yabancılar arasında da olabildiğini, bazen akrabalar arasında dahi benzerliğin olamayabildiğini⁶⁰ öne sürerek, kâifliğin cahiliye döneminde geçerli olan bir hüküm olduğunu ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in cahiliyeden kalma şeyleri hoş karşılamadığını ifade ederler.⁶¹ Hanefiler, bir çocuk hakkında iki kişinin de iddiada bulunması durumunda gerçeği ispat edecek bir delil bulunamadığında hâkimin çocuğu her ikisine de ilhak edeceğini ve çocuğun her ikisine mirasçı olacağını belirtmektedirler.⁶²

Görüldüğü üzere Hanefiler dışındaki âlimler nesebin tespitinde o günün imkânlarıyla, sadece kâiflerin bilirkişi olarak kabul edildiği bir ortamda kâiflerin sözlerini hüccet olarak kabul etmişlerdir. Hanefiler ise, bu gün dahi ancak DNA testleri ile yapılabilen nesep tespiti hususunda kâiflerin sözünü delil olarak kabul etmemişlerdir. Kanaatimizce Hanefilerin sırf benzerliğe dayalı ve hiçbir ilmi esasa dayanmayan bu tespit hakkındaki görüşleri makul görünmektedir. Nitekim Hanefilerin de belirttiği gibi bu konuda bir tek hadis rivayet edilmiştir ve bu hadiste de Hz. Peygamber (s.a.v.) asli delil olarak değil, destekleyici mahiyette olduğu için kâiflerin sözünü olumlu karşılamıştır. Fakat yine de o günün imkânları ölçüsünde belli bir teknik ve araştırma neticesinde bilgi sunan kâiflerin tespitinin diğer âlimler tarafından kabul edilmesini, davalarda belli tekniklerle çözüme ulaşma gayesi açısından önemli bir husus olarak kabul edebiliriz.

3.2. Diğer Bazı Örnekler

İslam Muhakeme Hukuku tıp ilminin bugünkü seviyede gelişmediği ve adli tıp benzeri kurumların olmadığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Bu yüzden muhakeme esnasında hâkimin adli tıp gibi bir kuruma başvurması imkânı yoktu. Ancak İslam Hukuk tarihine bakıldığında o günün ilmi seviyesiyle bugünkü iz bilimi ve adli tıp çalışmalarını anımsatan bazı uygulamalar ile davaların çözümlenmesine çalışıldığı görülmektedir. Bu konuda gerek Hz. Peygamber (s.a.v) ve Hulefâ-i Râşidîn ve bazı kadınların tatbikatından örnekler olduğunu, gerekse fıkıh kitaplarındaki bazı konularda

infaz edilmemiş olsaydı, benim ile bu kadın için (başka) bir durum vardı. Yani ben o kadına zînâ haddi uygulardım" buyurdu. Bkz. Buhârî, Megâzî, 67; Ebu Davud, Talâk, 27. Hanefiler, bu olayda Şerik b. Sehma'ya benzer bir çocuk dünyaya getirilmesine rağmen Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kadına her hangi bir ceza vermemesini de kâiflerin belirlemesi ile nesep tespit edilmesine karşı delil olarak sunarlar. Bkz. İbn Kayyim, *Turuku'l-Hukmiyye*, s. 130.

⁶⁰ Serahsî, a.g.e., XVII, 70; İbn Kayyim, *Turuku'l-Hukmiyye*, s. 283; Terhûnî, Muhammed Ahmed Dav, *Hucciyetu'l-Karâin fi'l-İsbâtî'l-Cinaiyi*, Câmîâtü'l-Karnus, Bingâzi, 1993, s. 111.

⁶¹ Serahsî, a.g.e., XVII, 70, Zeylâi, a.g.e., III, 105.

⁶² Serahsî, a.g.e., VIII, 69.

bu tür uygulamalara benzer tavsiyeler yapıldığını müşahade etmekteyiz. Şimdi bunlardan bazılarını kısaca vermek istiyoruz.

Bedir Savaşı sonunda Afra isimli sahabenin iki oğlundan her biri, selebine⁶³ sahip olabilmek için Ebu Cehil'i kendisinin öldürdüğünü iddia eder. Hz. Peygamber (s.a.v) kendilerine, "kılıçlarınızı sildiniz mi?" şeklinde soru yöneltince onlar, "hayır" cevabını verirler. Hz. Peygamber (s.a.v) de "kılıçlarınızı gösterin" der ve kılıçları inceleyerek üzerinde kan izi bulunanın sahibinin Ebu Cehil'i öldürdüğüne ve selebinin ona ait olacağına hükmeder.⁶⁴ Böylece Hz. Peygamber (s.a.v.) Ebu Cehil'i kimin öldürdüğünü tespit etmede kılıç üzerindeki kan izini alamet olarak değerlendirebilir.⁶⁵

Bu olayın bir benzeri de müşrik ve Yahudi ordularını Hz. Peygamber (s.a.v)'e karşı savaşa kışkırtanlar arasında bulunan Ebu Râfi'nin öldürülmesinde gerçekleşmiştir. Rivayete göre, Hazreçliler sürekli olarak Ebu Râfi'ni öldürmek için can atarlar ve bunun için Hz. Peygamber (s.a.v.)'den izin isterler. İzin verilince, Abdullah b. Atîk'le beraber Abdullah b. Üneys, Ebu Katâde, Haris b. Rib'î, Mes'ûd b. Sinan ve Huzâî b. Esved, Ebu Râfi'ni öldürmek için yola koyulurlar. Ebu Râfi'nin Hayber'deki evine vardktan sonra gece yarısı baskın yaparlar. Baskın esnasında Abdullah b. Üneys, Ebu Râfi'nin karnına kılıcını saplar. Böylece Ebu Râfi karnından girip sırtından çıkan bu kılıç darbesiyle ölür. Oradan ayrılan sahabeler bir müddet sonra Ebu Râfi'nin gerçekten ölüp ölmediğinden şüphe duymaya başlarlar. Onlardan birisi Ebu Râfi'nin evinin yakınlarına gelir ve ağıtçının "Hicaz halkının tüccarı Ebû Râfi'nin vefat ettiğini bildiriyorum." şeklinde bağırdığını işitir ve arkadaşlarına dönerek bunu haber verir. Bütün bunlardan sonra Hazreçliler, Hz. Peygamber'in (s.a.v) yanına dönerler. Hepsisi de Ebu Râfi'ni kendisinin öldürdüğünü iddia eder. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) onlara, "Kılıçlarınızı bana gösteriniz." şeklinde talepte bulunur. Kılıçlarını gösterdiklerinde Hz. Peygamber (s.a.v) onları inceler ve Abdullah b. Üneys'in kılıcı için: "Ebu Râfi'ni öldüren kılıç budur. Çünkü onda yemek kalıntısı (bir başka rivayete göre ise kemik kalıntıları) görüyorum."⁶⁶ der.

Görüldüğü üzere birinci olayda Hz. Peygamber (s.a.v.), kılıç üzerindeki kan

⁶³ Seleb, öldürülen kişinin üzerindeki eşya ve ganimete öldürenin sahip olmasına denir. Bkz. Bilmen, a.g.e., III, 350.

⁶⁴ Buhâri, Humûs, 18; Müslim, Cihâd ve's-Siyer, 13.

⁶⁵ İbn Kayyim, *Turûku'l-Hukmiyye*, s. 17; İbn Ferhûn, a.g.e., II, 103; Yaylalı, Davut, İslam Hukukunda Karine, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, İstanbul, Ocak-1988, cilt; 2, sayı: 6, s. 56.

⁶⁶ Buhâri, Megâzî, 13; İbnü'l-Esîr, Ebu's-Seâdât el-Mubarek b. Muhammed el-Cezerî, (ö. 606/1210), *el-Kâmil fi't-Târih*, thk; Ebu'l-Fedâ Abdullah el-Kâdî, Dârû'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1987, II, 41, 42.

izlerini Ebu Cehil'i kimin öldürdüğünü,⁶⁷ ikinci olayda da yine kılıç üzerindeki yemek ve kemik kalıntılarını öldürücü darbeyi kimin vurduğunu tespitte yegâne delil olarak kullanmıştır.⁶⁸

Cafer b. Muhammed'in anlattığına göre, bir kadın Ensar'dan bir gence âşık olur, fakat genç kadına ilgi göstermez. Bunun üzerine de kadın ona karşı bir hile düşünür. Bir yumurta alıp, sarısını atar ve beyazını da elbiselerine ve uylukları arasına bulaştırır. Sonra bağırarak Hz. Ömer (r.a.)'in yanına gelip, "o adam bana tecavüz etti, beni ailem içinde rezil etti. İşte yaptığının alameti" der. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.) kadınlardan durumu tahkik etmelerini ister. Onlar da kadının bedeninde ve elbisesinde meni alameti olduğunu söyleyince Hz. Ömer, gence ceza vermek ister. Genç de yardım dileyerek şöyle demeye başlar. "Ey müminlerin emiri, benim durumumu iyi araştır, vallahi ben bir fahişeye yakın olmadım, onu hiç arzulamadım. O beni arzuladı ama ben kendimi korudum." Hz. Ömer (r.a.) de Hz. Ali (r.a.)'ye "Ey Ebu'l-Hasan, sen bu konuda ne düşünürsün" şeklinde sorar. Hz. Ali (r.a.) de elbisedeki sıvıya dikkatlice bakar ve iyice kaynamış sıcak su getirir. Bu suyu elbisenin üzerine döker ve beyaz sıvının donuklaştığını görür. Sıvıyı değişik şekillerde tahlil eder ve onun yumurtanın beyazı olduğunu anlar ve gencin iftiraya uğradığı ortaya çıkar. Hz. Ali kadını azarlayınca kadın iftira attığını itiraf eder.⁶⁹ Görüldüğü üzere Hz. Ali (r.a.), eldeki delilleri günümüz kriminalistik incelemelerine benzer şekilde, o günün imkânlarının el verdiği ölçüde incelemiş ve bu delillerden yola çıkarak kadının gerçeği itiraf etmesini sağlamış ve neticede hakikati ortaya çıkartmıştır.

Hz. Ali (r.a.)'nin bu uygulamasına benzer bir uygulama, bazı fakihler tarafından iktidarsızlık davalarının çözümünde tavsiye edilmiştir. Günümüzde artık tıp ilminin rahatlıkla tespit edebildiği, kadınların kocalarından ayrılmak için öne sürdükleri bu rahatsızlığın kocada gerçekten var olup olmadığının anlaşılabilmesi için fakihler, kendi dönemlerinin imkân ve şartları çerçevesinde şöyle bir yöntem denenmesini istemişlerdir; Kadın kocası ile beraber bir odada cinsel ilişkiye girer. Cinsel ilişki esnasında koca spermelerini bir kaba boşaltır. Daha sonra bu kaptaki sıvıya bakılır.

⁶⁷ İbn Kayyim, *Turuku'l-Hukmiyye*, s. 17; İbn Ferhûn, *a.g.e.*, II, 103; Yaylalı, *a.g.m.*, 56.

⁶⁸ İbn Kayyim, Şemsüddîn Ebi Abdillâh Muhammed el-Cevziyye, (ö.751/1350), *Zâdû'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, Mevsuâtî'r-Risâle, Beyrut, 1994/1415, III, 275, 276; İbn Hacer, Şiâbuddîn Ahmet b. Ali b. Muhammed el Askâlânî (ö.773), *Fethu'l-Bâri Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk; Abdulkadir Şeybe el-Hammad, *Mektebetü Melik Fahd*, 2001/1421, VII, 399, 400.

⁶⁹ İbn Kayyim, *Turuku'l-Hukmiyye*, s. 67; el-Bâverdi, Suûd b. Abdi'l-Âli, *el-Mevsuâtü'-Cinaiyyetu'l-İslamî*, Riyâd, 1427, s. 186, 564.

Eğer meni var ise kadının haksız olduğuna karar verilir. Eğer kadın onun meni olmadığını, başka bir sıvı olduğunu iddia ederse, o sıvı ateş üzerine konur. Eğer sıvı meni ise hemen erir. Yok, eğer değilse pişer ve kabarır. Çıkan sonuca göre hâkim kararını verir.⁷⁰

Fıkıh kitaplarında had cezası gerektiren bazı durumlarda da Hulefâ-i Râşidîn'in bu tür yöntemlere başvurduğunu görmekteyiz. Mesela Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın (r.a.)'ın ağız içki kokan veya içki kusan kişiye had cezası verileceğine hükmettiği, içki kokusunu veya kusmuğunu karine olarak değerlendirdiği kaynaklarda yer almıştır.⁷¹ Kusulan şeyin içki olup olmadığı da o günün imkânlarıyla yapılan tahliller neticesinde anlaşılabilmektedir.

Darp ve yaralama davalarında da bu tür yollara başvurulduğunu görmekteyiz. Mesela Hz. Ali (r.a)'nin, bir şahsın, başka birisi tarafından kafasına sert bir cisimle vurulması nedeniyle konuşma kabiliyetini kaybettiği iddia edildiğinde, mağdur olduğu iddia edilen kişinin diline iğne batırılacağını, eğer kırmızı kan çıkarsa dilinin sağlam olduğuna, siyah kan çıkarsa dilinin sakat kaldığına hükmedileceğini belirttiği kaynaklarda nakledilmektedir.⁷²

Yine benzer bir tavsiye de fukaha tarafından verilmiştir. Bu tavsiyeye göre, bir şahıs kendisine yapılan bir darp neticesinde gözlerini ve koku alma duyusunu kaybettiğini iddia ederse iddiasının gerçekliği şu şekilde tespit edilir; Davacının gözleri güneşe tutulur ve güneşe bakması emredilir. Eğer gözleri sağlamsa güneşe bakamaz, buna rağmen bakmaya devam ederse gözleri yaşarır ve gözlerinin problemlili olduğu ortaya çıkar. Koku duyusu için de bir bez parçası yakılır ve bunu koklaması istenir. Eğer koku duyusu sağlamsa genizi yanar ve gözleri yaşarır.⁷³

Eşya üzerindeki iz ve belirtilerden hareket ederek hüküm veren bazı kadınlara da kaynaklarda rastlanılmaktadır. Bu konuda en çok şöhret bulmuş isimlerden birisi Kadı İyas (İyas b. Muaviye) dır. İbrahim b. Mezruk el-Basrî'nin

⁷⁰ Hırâkî, Ebû'l-Kasım Amr b. el-Huseyn b. Abdillâh (ö.h. 334), *Mutunu'l- Hırâkî*, Dâru's-Sahâbeti li't-Turâs, 1993/1413, I, 105; İbn Kayyim, *Turuku'l-Hukmiyye*, s. 67; *el-Mevsuâtî'l-Fikhiyye*, XXXI, 17.

⁷¹ Malik b. Enes (ö.h. 179), *Muvatta*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 2007/1428, Hudud, h.no: 3116; İbnu'l-Esîr, Ebu's-Seâdât el-Mubarek b. Muhammed el-Cezerî, (ö. 606/1210), *Câmiû'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Resûl*, thk; Abdulkadir el-Arnâvut, Mektebetü Dâri'l-Beyân, b.y.y., 1969/1389, III, 590; İbn Teymiyye, Takıyyuddîn Ebu'l-Abbâs Muhammed, (ö.h. 728.), *es-Siyasetü's-Şeriyye*, Vuzâretü's-Şuûni'l-İslamiyye, Suudî Arabistan, h.1418, s. 98; İbn Kayyim, *Turuku'l-Hukmiyye*, s. 81, 130; İbn Ferhûn, a.g.e., II, 107; Cevâd, Muhammed, *Hükkâmın Takdiri ve Karâin ile Amel*, Yeni Matbaa, İstanbul, h.1340, s. 18; Yaylalı, a.g.m., s. 56.

⁷² İbn Kayyim, *Turuku'l-Hukmiyye*, s. 69; Tarablusî, Alâuddîn Ebi'l-Hasan Ali b. Halil, (ö. 844/1440), *Muînu'l- Hukkâm*, b.y.y., tsz., II, 343; Beroje, a.g.e., s. 315.

⁷³ İbn Kayyim, *Turuku'l-Hukmiyye*, s. 68, 69.

anlattığına göre bir gün İyas b. Muaviye'ye biri kırmızı, diğeri yeşil olan kadife elbise hususunda ihtilafa düşen iki adam gelir. Birisi "ben elbisemi bir kenara koyarak yıkanmak için havuza girdim. Sonra bu adam gelerek kendi elbisesini benim elbisemin üzerine koydu ve havuza girdi ve benden önce çıkıp benim elbisemi giyinerek gitti. Bende çıkıp, onu takip ettim ve onu yakaladım." der. Bu arada davalı da giyindiği elbisenin kendisine ait olduğunu iddia eder. Kadı İyas davacıya delilin var mı? şeklinde sorunca "hayır" cevabını alır. Daha sonra Kadı İyas yanındakilere, "bana bir tarak getirin" der. Getirilen tarakla, her ikisinin başını tarar. Birinin saçlarının altından kırmızı yün, diğerrinin başından da yeşil yünler çıktığını görür. Bunun üzerine başından kırmızı yün çıkan adama kırmızı elbisenin, yeşil tüy çıkana da yeşil elbisenin verilmesine hükmeder.⁷⁴

Göröldüğü üzere gerek eldeki delillerin doğruluğunu tespitite, gerekse delil elde etme yönünde Hz. Peygamber (s.a.v.), Hulefâ-i Râşidîn ve kadılık göreviyle meşgul olanlar, günümüz kriminal ve adli tıp çalışmalarına benzer uygulamalar icra etmişler, fıkıh kitaplarında da bazı davaların çözümünde benzer tavsiyeler yapılmıştır. Günümüz iz bilimi ve adli tıp uygulamalarını anımsatan örnekler hem basit hem de kimi zaman belki hatalı da olsa, o günün imkânlarıyla olayın çözümlenmeye çalışılması, mevcut olması durumunda kriminalistik incelemelere ve adli tıpa gösterilecek önemi yansıtabilecek niteliktedir. Bu tür basit imkânların da olmadığı durumlarda olay şahitlik, ikrar ve yemin gibi deliller ile çözülmeye çalışılmıştır.

Muhakemede bu tür delillere dayanarak hüküm verilip verilmeyeceği de İslam Hukukunda tartışma konusu olmuştur.

Özellikle hukuk davalarında bu türden emare ve izlerin delilliği hususunda ihtilaf bulunmadığı ve bazı farklılıklar bulunmakla birlikte hemen hemen her mezhebin bu türden karîneleri delil olarak kabul ettiği göröür.⁷⁵ Fukaha arasındaki ihtilaf daha çok ceza davalarıyla ilgili olmaktadır.

Hanefiler, ceza davalarında şüpheli hallerde hadlerin düşmesinden hareketle, had ve kısas davalarında bir takım iz ve emarelerin kesin delil olamayacağını savunmuşlar ve bu yüzden ceza davalarında bu türden karinelerle hükmetmeye pek yanaşmamışlardır. Mesela ağzı içki kokan veya kusmuşunda içki alameti bulunan kişiye had vurulmasına karşı çıkmışlardır. Hanefilere göre böyle bir

⁷⁴ el-Vekî, a.g.e., I, 338, 339; İbn Kayyim, *Turuku'l-Hukmiyye*, s. 45.

⁷⁵ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 237-239; Tarablusî, a.g.e., II, 346, 347; Cevâd, Muhammed, a.g.e., s. 17-22; Beroje, a.g.e., s. 280;

durumda kişinin içki içip içmediği kesin değildir. Suçlanan kişi içki değil de sirke de içmiş olabilir.⁷⁶ Yukarıda da bahsettiğimiz gibi nesep davaları hariç hukuk davalarında ise Hanefiler, bu türden emareleri ve karineleri bir ispat vasıtası olarak görmüş ve bunlarla ilgili varılan hükümler fıkıh kitaplarında yer almıştır.⁷⁷

Şafiiler de bu konuda Hanefiler gibi düşünürken,⁷⁸ Malikiler ise, had ve kısas ta dâhil olmak üzere, ceza ve hukuk davalarında bu tür emareleri ispat vasıtalarından birisi olarak görürler.⁷⁹ Hanbelîler ise, bir görüşe göre had ve kısas ta dâhil olmak üzere hem ceza hem de hukuk davalarında bir takım iz ve emarelerle amel edileceğini kabul ederler. Tercih edilen diğer görüşe göre ise, had ve kısas dışındaki her türlü konuda bu türden karineler ile amel ederler.⁸⁰

Tabî ki bu tür izleri ve alametleri kabul eden fakihler, bir takım iz ve karinelere dayanarak hüküm veren hâkimin çok dikkatli olması gerektiğini ve bu delillerin aksinin her zaman ispat edileceğini de vurgulamışlardır.⁸¹

Sonuç

Günümüz teknoloji çağında bilimsel deliller önemli rol oynamakta, ceza davalarında olay incelemesi neticesinde elde edilen emare ve karineler, bazı hukuk davalarında adli tıp sonuçlarıyla elde edilen veriler, muhakeme esnasında hâkimin doğru karar vermesi ve gerçeğin ortaya çıkarılması açısından büyük önem arz etmektedir.

Özellikle modern tıbbî gelişmeler ve iz biliminin (kriminalistik) kurulması ile birlikte hukukta bilimsel delil anlayışı hâkim olmuş, teknolojik gelişmelerin sağladığı imkânlar ile yapılan fenni tetkikler neticesinde elde edilen sonuçlar tam olarak hatadan arî olmamakla birlikte, yüzyıllardır hukuk sistemlerinde en kuvvetli delil sayılan ikrar ve şahitlikten dahi daha kuvvetli deliller haline gelmiştir.

İslam Muhakeme Hukukunda, hakkı ispat eden, olayla ilgisi olup, olayı yansıtan, akla uygun her türlü araç ve vasıta delil olarak değerlendirilmiştir. İslam Hukuku, kriminalistik ilminin daha ortaya çıkmadığı, tıp ilminin bugünkü seviyede

⁷⁶ Zeylâî, a.g.e., III, 197; İbn Nüceym Zeynu'l-Abidîn b. İbrahim (ö.970/1563), *el-Bahru'r-Râik*, Dâru'l-Marife, Beyrut, tsz., V, 29; Tarablusî, a.g.e., II, 388; el-Azâyezeh, a.g.e., s. 116.

⁷⁷ Zeylâî, a.g.e., III, 312, IV, 326; Tarablusî, a.g.e., II, 346, 347

⁷⁸ Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref, (ö. 676/1277), *Ravzâtu't-Tâlibîn*, thk; Adil Ahmed-Muhammed Muavvid, Dâru'l-Âlemi'l-Kütüb, Beyrut. 2003, X, 91, 170, XI, 219.

⁷⁹ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 234–239; Yaylalı, a.g.m., s. 57.

⁸⁰ İbn Kudâme, a.g.e., XII, 501, 502; İbn Teymiyye, a.g.e., s. 98; Yaylalı, a.g.m., s. 57.

⁸¹ Sabri, İkrime Said, "İsbat bi'l-Karâin ve'l-Emarât", *Mecelletü Mecmei'l-Fıkhi'l-İslâmî*, sayı. 12, Cidde, 2000/1421, s. 37, 38, 39.

gelişmediği, kriminal laboratuvarlar ve adli tıp benzeri kurumların olmadığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Doğal olarak muhakeme esnasında hâkimin bu günkü manada kriminal laboratuvarlarına ve adli tıp gibi kurumlara başvurusu olanağı bulunmamıştır. Ancak İslam Muhakeme Hukuku tarihine bakıldığında, günümüz kriminal ve adli tıp çalışmalarını anımsatan bazı uygulamalar ile davaların çözümlenmesine çalışıldığı görülmektedir. İslam Hukuku kaynaklarındaki bilgilerden, gerek Hz. Peygamber (s.a.v)'in, gerekse Hulefâ-i Râşidîn'in ve bazı kadıların muhakeme esnasında günümüz kriminalistik ve adlî tıp çalışmalarına benzer bazı metotları denediği anlaşılmaktadır. Fıkıh kitaplarında muhakeme esnasında bu tarz metotlar ile hüküm vermenin mümkün olup olmadığı da tartışılmış, nesep tespiti hariç hukuk davalarında bu türden yöntemlerle edilen bilgilerin delilliği hususunda ihtilaf bulunmadığı, ceza davalarında ise bazı âlimlerin bu metotlara karşı çıktığı görülmüştür. Karşı çıkan İslam âlimleri, bu tür metotların şüphe ve hatadan arî olmadığı yönünde görüş belirtmişlerdir.

Batı Hukukunda, yüzyıllar boyunca sadece şahitlik ve ikrar hüküm vermek için yeterli görülürken, teknolojik ilerlemeler neticesinde ancak 19. y.y.' dan itibaren tam manada diğer deliller de dikkate alınmaya başlanmış ve muhakeme sürecinde iz bilimi ve adli tıp ile elde edilen verilerin delil olacağı anlayışı kabul edilmiştir.

İslam Hukuku kaynaklarındaki günümüz iz bilimi ve adli tıp uygulamalarını anımsatan örnekler hem basit hem de çoğu zaman hatalı da olsa, o günün imkânlarıyla olayın çözümlenmeye çalışılması, mevcut olması durumunda adli tıpa gösterilecek önemi yansıtabilecek mahiyettedir. Gerek İslam Muhakeme Hukuku tarihindeki uygulamalardan, gerek bu tür uygulamaların hukukta var olması gerektiğini savunan ve gerekse buna şüphe ve ihtimal sebebiyle karşı çıkan fakihlerin görüşlerinden, kriminalistik ve adli tıp incelemeleri ile yüzde yüze varan derecede kesinlik ifade eden veri ve raporların delil değerinin İslam Hukuku açısından oldukça önemli ve yüksek bir mevkie kabul edileceği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Atar, Fahrettin, *İslam Adliye Teşkilâtı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1999.
 Aydın, Mehmet Akif, "Lian" Maddesi, *DİA*, Ankara, 2003.
 Aynî, Bedruddîn Ebû Muhammed b. Mahmûd el-Hanefî (ö.855/1451) *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahihi Buhârî*, Beyrut, 2006.

- Beroje, Sahip, *Ceza Muhakemesi Hukuku Açısından İslam İspat Hukuku*, Fecr Yay., Ankara, 2007.
- Bilmen, Ömer Nasuhî (ö. 1971), *Hukuku İslamiyye ve Istilâhâtı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (ö. 256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, el-Matbaatu's-Selefiyye, Kâhire, h.1403.
- Büceyremî, Süleyman b. Muhammed b. Ömer (ö. h. 1221), *Tuhfetü'l-Habîb alâ Şerhî'l-Hâtîb*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1996.
- Centel, Nur-Zafer, Hamide, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Beta Yay., İstanbul, 2003.
- Cevad, Ali, *el-Mufasssal fî Târihi'l-Arab Gable'l-İslâm*, Dâru's-Sâkî, Beyrut, 1422, 2001.
- Cevâd, Muhammed, *Hükkâmın Takdiri ve Karâin ile Amel*, Yeni Matbaa, İstanbul, h.1340.
- Cin, H.-Akgündüz, A., *Türk Hukuk Tarihi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, 1995.
- Dönmezer, Sulhi, *Kriminoloji*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İstanbul, 1981.
- Ebu Dâvud, Süleyman b. Es'as es-Sicistânî (ö. 275/888), *Sunenu Ebu Dâvud*, Riyad, tsz.
- el-Azâyizeh, Hasan el-Hamûd, *Karîne ve Hucciyeyuha fi İsbati'l-Hukûk fi's-Şeriatî'l-İslamiyye*, Amman, 1987.
- el-Bâverdî, Suûd b. Abdi'l-Âlî, *el-Mevsuâtü'-Cinaîyyetu'l-İslâmî*, Riyâd, 1427.
- el-Câsım, Nâsır, *el-Karîne beyne'l-Fıkhî'l-Cinâîyyi'l-İslâmî*, Câmiâtü'l-Kuveyt, Kuveyt, 1998.
- el-Ebşîhî, Şihâbuddîn Muhammed b. Ahmed (ö. h.850), *el-Mustadraf fî Külli Fennin Müstazrafîn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986.
- el-Enbârî, Ebûbekr Muhammed b. el-Kâsım (ö. h. 338) *ez-Zâhir fî Meâni Kelimetî'n-Nâs*, Müessetü'r-Risâle, Beyrut, 1412/1992.
- el-Mubârekfûrî, Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim (ö 1353/1934), *Tuhfetü'l-Ehvezi*, Dâru'-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, tsz.
- el-Vekî', Ebubekir Muhammed b. Halef el-Bağdâdî (ö.h.306), *Ahbâru'l-Kudât*, thk; Abdulazîz Mustafa el-Murâğî, el-Mektebetu't-Ticâriyyetu'l-Kübrâ, Kâhire, 1366/1947.
- en-Nesefî, Necmuddîn Hafs (ö. 537/1142), *Tilbetu't-Talebe*, Dâru'l-Kalem, Beyrut, 1986/1406.

- Erten, Rifat-Acır, Birsen-Taşveren Sema, "Gen (DNA) Testinin İspat Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt; 45, sayı. 1-4, Ankara, 1996.
- Erturhan, Sabri, "Fikhî Açidan Biyolojik Annelik ve Babalık", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 15, Ankara, 2010.
- es-Seâlebî, Ebî Mansûr Abdullâh b. Muhammed b. İsmâil (ö.430/1038), *Semâru'l-Gulûb fî'l-Muzâf ve'l-Mensûb*, thk; Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Meârif, Kâhire, 1965.
- Güleç, Hasan, "Lian" Maddesi, *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997.
- Hırâkî, Ebû'l-Kasım Amr b. el-Huseyn b. Abdillâh (ö.h. 334), *Mutunu'l- Hırâkî*, Dâru's-Sahâbeti li't-Turâs, 1993/1413.
- Izzuddîn, Abdu'l-Hâmit b. Hibetullâh b. Muhammed Ebû Hâmid (ö. h. 656), *Şerhu Nehci'l-Belağâ*, thk; Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, Beyrut, tsz.
- İbn Abdilber, Ebu Ömer, Yusuf b. Abdillâh (ö. 463/1071), *Kitâbu'l-Kâfî fî Fikhî Ehli Medîneti'l-Mâlik*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.
- İbn Ferhun, İbrahim Burhanuddîn b. Ali b. Kasım (ö.799/ 1398), *Tabsirâtu'l-Hükkâm*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1428/2007.
- İbn Hacer, Şiâbuddîn Ahmet b. Ali b. Muhammed el Askâlânî (ö. h. 773), *Fethu'l-Bâri Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk; Abdulkadir Şeybe el-Hammad, Mektebetü Melik Fahd, 2001/1421.
- İbn Kayyim, Şemsüddîn Ebi Abdillâh Muhammed el-Cevziyye, (ö.751/1350), *Zâdû'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, Mevsuâtî'r-Risâle, Beyrut, 1994/1415.
- *et-Turuku'l-Hukmiyye, fi's-Siyaseti's-Şeriyye*, Daru'l-Cîl, Beyrut, 1418/1998.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffâkuddîn Abdullah b. Ahmed el-Makdisî (ö. 620/1223), *el-Muğnî*, thk; Abdulmuhsin et-Türkî-Abdulfettah Muhammed, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyâd, 1997/1417.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, (ö. 275/888), *Sunenu İbn Mâce*, Mektebetu'l-Meârif, Riyâd, tsz.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fadl, Cemaluddîn Muhammed b. Mükerrrem (ö. 711/1311), *Lisânu'l-Arab*, thk; Abdullah Ali el-Kebir-Muhammed Ahmed Hasbullâh-Haşim Muhammed eş-Şâzelî, Dâru'l-Meârif, Kahire, h. 1119.

- İbn Nüceym Zeynu'l-Abidîn b. İbrahim (ö. 970/1563), *el-Bahru'r-Râik*, Dâru'l-Marife, Beyrut, tsz.
- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed (ö. 595/1199), *Bidâyetü'l-Müctehid Nihâyetü'l-Muktasid*, Mektebetu Mustafa, Mısır, 1975/1395.
- İbn Teymiyye, Takıyyuddîn Ebu'l-Abbas Muhammed, (ö. h. 728.), *es-Siyasetü's-Şerıyye*, Vuzâretü's-Şuûni'l-İslamiyye, Suudî Arabistan, h.1418.
- İbnu'l-Esîr, Ebu's-Seâdât el-Mubarek b. Muhammed el-Cezerî, (ö. 606/1210), *en-Nihâye fî Gâribi'l-Hâdis ve'l-Eser*, thk; Tahir Ahmed ez-Zâvî, Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, 1399/1979.
- *Câmiû'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Resûl*, thk; Abdulkadir el-Arnâvut, Mektebetü Dâri'l-Beyân, b.y.y., 1969/1389.
- *el-Kâmil fi't-Târih*, thk; Ebu'l-Fedâ Abdullah el-Kâdî, Dârû'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1987/1407.
- İçli, Tülin Günşen, *Kriminoloji*, Seçkin Yay., Ankara, 2002.
- İyilikli, Ahmet Cahit, "Delillerin Değerlendirilmesinde Hâkimin Özel Bilgisini Kullanması", *Legal Hukuk Dergisi*, İstanbul, Ağustos- 2004, sayı. 20.
- Kal'acî, Muhammed Ravvas-Kuneybî, Hâmid Sâdık, *Mu'cemu Lugati'l-Fukaha*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 2006.
- Kannûcî, Sıddık b. Hasan Han el-Buhârî (ö. 1307/1889), *Ebcedu'l-Ulûm*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1978.
- Karadeniz, Özcan, *Roma Hukuku*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1977.
- Karâfî, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn, Ahmed b. İdris b. Abdurrahman el-Behfeşî, (ö. 684/1285), *ez-Zehîre*, Dâru'l-Garb, Beyrut, 1994.
- *el-Furuk*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998/1418.
- Katip Çelebi, Mustafa b. Abdullah (ö. 1656), *Keşfu'z-Zunûn an Esâmi'l-Kutub ve'l-Funûn*, b.y.y., tsz.
- Kettânî, Muhammed Abdulhay (ö. 1345/1929), *et-Terâtîbu'l-İdâriyye*, Dâru'l-Kutubi'l-Arabiyye, Beyrut, tsz.
- Kök, Ahmet Nezih, "Parmak İzlerinin Delil Olarak Kullanılması", *Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt; 7, sayı. 3-4, Erzincan, 2003.
- Kunter, Nurullah, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İstanbul, 1978.
- Kunter, Nurullah-Yenisay, Feridun- Nuhoğlu, Ayşe, *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, Beta Yay., İstanbul, 2007.

- Malik b. Enes (ö. h. 179), *Muvatta*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 2007/1428.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muahmmmed b. Habîb, (ö. 485/1058), *el-Hâvî fi'l-Fıkhi'sh-Şafiyyi*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994/1414.
- Merdâvî, Abu'l-Hasan Ali b. Süleyman (ö.885/1480), *el-İnsâf fî Marifeti'r-Râcih ala'l-Hilâf*, Dâru lhyâit-Turâs'îl-Arabiyye, Beyrut, h. 1419.
- el-Mevsuâtî'l-Fıkhiyye* (Kuveyt Evkaf Bakanlığınca Çıkarılan İslam Fıkı Ansiklopedisi), Kuveyt, 1983/1404.
- el-Mucemu'l-Vasîf*, Komisyon, Mektebetu'sh-Şurûku'd-Devliyye, Mısır, 2004/1425.
- Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref, (ö. 676/1277), *Ravzâtu't-Tâlibîn*, thk; Adil Ahmet-Muhammed Muavvid, Dâru'l-Âlemi'l-Kütüb, Beyrut. 2003.
- Okandan, Recai G., *Umumi Hukuk Tarihi Dersleri*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1951.
- Öz, Talat Vasfî, *Adli Tıp*, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara, 1945.
- Özbek, Veli Özer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Seçkin Yayınları, Ankara 2006.
- Özkan, Ali Rafet, "İslamın Ortaya Çıktığı Dönemde Arap Yarımadasında Diğer Dinlerin Durumu", *Dinler Tarihi Araştırmaları IV (Sempozyum)*, Ankara, 2004.
- Öztürk, Cemal, *Ceza Muhakemesinde İz Bilimi*, Seçkin Yay., Ankara, 2006.
- Öztürk, Fahri-Erdem, Mustafa Ruhan-Özbek, Veli Özer, *Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, Seçkin Yay., Ankara, 2004.
- Polat, Oğuz, *Kriminoloji ve Kriminalistik Üzerine Notlar*, Seçkin Yay, Ankara, 2004.
- Postacıoğlu, İlhan E., *Medeni Usul Hukuku Dersleri*, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1975.
- Sa'dî, Ebu Ceyb, *el-Kâmusu'l-Fıkhiyye*, Dâru'l-Fıkr, Dımaşk, 1982/1402.
- Sabri, İkrime Said, *İsbat bi'l-Karâin ve'l-Emarât*, Mecelletü Mecmei'l-Fıkhi'l-İslâmî içinde, sayı. 12, Cidde, 2000/1421.
- Sânu, Kutub Mustafa, *Mu'cemû Mustalâhâtî Usûli'l-Fıkh*, Dâru'l-Fıkr, Dımaşk, 2000.
- Serahsî, Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed, (ö. 483/1090), *el-Mebsût*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1989/1409.
- Sokullu, Füsün R., *Kriminoloji*, Beta, Yay., İstanbul, 2002.
- Söylemez, Ahmet, *Kriminalistik*, İstanbul, 1977.
- Şafiî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris (ö. 204/820), *el-Ümm*, Dâru'l-Marife, Beyrut. h. 1393.
- Şener, Mehmet, "Nesep" Maddesi, *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997.

- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (ö. h. 1255), *Neylu'l-Evtâr Şerhu Muntegâ'l-Ahbâr*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1998/1419.
- Taner, Tahir, *Ceza Muhakemeleri Usulü*, Duygu Matbaası, İstanbul, 1950.
- Tarablusî, Alâuddîn Ebî'l-Hasan Ali b. Halil, (ö. 844/1440), *Muînu'l- Hukkâm*, b.y.y., tsz.
- Taşköprüzâde, Ahmed b. Mustafa (ö. 962/1365), *Miftâhu's-Sa'ade ve Misbâhu's-Siyade fi Mevzuâtî'l-Ulum*, Dâru'l-Kutubi'l-Hadise, Kahire, 1968.
- Tayşi, Mehmet Serhan, "Kıyafe" Maddesi, *DİA*, Ankara, 2002.
- Terhûnî, Muhammed Ahmed Dav, *Hucciyetu'l-Karâin fi'l-İsbâtî'l-Cinaiyi*, Câmiâtü'l-Karnus, Bingâzi, 1993.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsâ (ö. 279/892), *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru'l-Garbi'l-İslamiyye, Beyrut, 1996.
- Tosun, M.-Yalvaç K., *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- Tunalı, İbrahim, *Adli Tıp*, Seçkin Yay., Ankara, 2001.
- Uludağ, Süleyman, "Firâset" Maddesi, *DİA*, İstanbul, 1996.
- Umur, Ziya, *Roma Hukuku*, Beta Yay., İstanbul, 1987.
- Üstündağ, Saim, *Medeni Yargılama Hukuku*, İstanbul, 2000.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, *Türk Medeni Hukukunun Umumi Esasları*, İstanbul Matbaacılık, İstanbul, 1948.
- Yaylalı, Davut, "İslam Hukukunda Karine", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, İstanbul, Ocak-1988, cilt; 2, sayı.6.
- *İslam Hukukunda Adli Deliller*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1980.
- Zebîdî, Muhammed Murtaza (ö.1205/1791), *Tâcu'l-Arûs*, et-Tûrâsu'l-Arabiyye, thk; İbrahim et-Tırazî, Kuveyt, 1972/1392.
- Zeylaî, Fahrüddîn Osmân b. Alî (ö. 743/1343), *Tebyînu'l-Hakâik Şerhu Kenzu'd-Dekâik*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz.,
- Zuhaylî, Mustafa, *Vesâilu'l-İsbât fî'ş-Şeriatî'l-İslamiyye*, Mektebetu Dâru'l-Beyân, Beyrut, 1982/1402.
- Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmiyye ve Edilletuh*, Dâru'l-Fıkr, Dimaşk, 1989/1409.